

Брано Хаџи Стевић,*

Виши асистент,

Правни факултет, Универзитет у Источном Сарајеву

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

10.5937/zrpfno-33320

UDK: 340.12

Рад примљен: 28.07.2021.

Рад прихваћен: 17.09.2021.

НОРМА КАО ИСКЉУЧУЈУЋИ РАЗЛОГ ЗА ДЕЛАЊЕ**

Апстракт: Правне норме поштујемо из различитих разлога, али Раз сматра да норма представља искључујући разлог за делање, тј. она представља разлог који не може да се одмерава са другим разлозима који треба да усмере наше делање. Стога, постоје разлози првог реда које одмеравамо ради практичне одлуке, али постоје и разлози другог реда који искључују то одмеравање. Разова теорија полази од тога да норме доносе ауторитети чији искази представљају разлоге (другог реда) за делање без обзира на то да ли су у садржинском смислу исправни, тј. морално прихватљиви. Међутим, иако је норма важећа без обзира на своју исправност, ипак Раз не одриче сваки значај легитимности и моралности, јер сматра да право претендује на легитимни морални ауторитет. Први део рада је посвећен Разовом поимању разлога за делање, док је у другом делу пажња посвећена правилима као разлозима за делање. Њихова посебност је видљива чак и интуитивно, а посебно су размотрени Разови ставови да је правило садржински-независан и искључујући разлог за делање. Трећи део рада је посвећен Разовом поимању ауторитета и коначној оцени – да ли је норма јак или искључујући разлог за делање?

Кључне речи: практичко расуђивање, разлози за делање, одмеравање разлога, искључујући разлози, ауторитет, легитимност ауторитета.

---

* brano.hadzi.stevic@pravni.ues.rs.ba

** Рад је саопштен на међународној научној конференцији „Право и дигитализација“, која је одржана 23-24. априла 2021. године на Правном факултету Универзитета у Нишу.

1. Увод

Једна од основних карактеристика права је његова нормативност, будући да право усмерава људско понашање и указује на то како људи треба да се понашају, тј. „право путем норми људима даје или пружа специфичну врсту разлога за делање и одлучивање“ (Vasić, Jovanović, Dajović, 2018: 22). Раз сматра да право можемо да разумемо само ако разумемо практички ауторитет. Другим речима, право представља посебан случај практичког ауторитета, а тај ауторитет ствара правила којима се водимо када практички деламо. Међутим, Разова је теза да правило које ствара ауторитет представља посебан разлог за делање,¹ прецизније оно је искључујући разлог за делање. Ако је неко правило донео ауторитет, онда се адресати не осврћу на то да ли је оно добро или лоше (са вредносног аспекта), да ли је морално или није, да ли је у складу са интересом адресата или није, итд. Једини разлог због којег ће адресат да поступи саобразно радњи коју налаже правило је, сматра Раз, то што је правило изрекао неки ауторитет.

Формалногички посматрано, разлог за делање представља премису, а радња коју адресат предузима представља закључак, тј. полазећи од налога ауторитета, појединац доноси одлуку о томе шта треба да чини.² Међутим, спорно је да ли је једини, тј. искључујући разлог због којег ми деламо у складу с правилом које је изрекао ауторитет управо то што је оно изречено од стране ауторитета. Другим речима, упитно је да ли адресати поштују правила само из тог разлога, будући да су и други разлози и те како важни: уверење у исправност траженог понашања, страх од санкције, лично задовољство, корист коју адресат може да има од тога, потенцијална награда у случају поковања правила, морална схватања адресата, навикнута послушност (у остиновском смислу) и слично. Основна хипотеза од које се полази у раду јесте да исказ ауторитета представља увек јак разлог за делање, али да мноштво других разлога може да буде опредељујућег карактера за адресата када он одлучује да ли да се покори траженом понашању. Нарочито је важно да се концепција о правилу као искључујућем разлогу за делање размотри не само у односу на грађане као адресате, него и у односу на званичнике. Посебна хипотеза од које се полази јесте да моралност неког правила не утиче на његово важење (садржинска-независност), али да морална начела имају велики значај при примени права у конкретном случају, будући да судије често приликом

---

1 О разлозима уопште и њиховој улози вид. Raz, 1999: 15–16, а о разлозима за делање вид. *ibid.*, 19.

2 Раз говори да су норме у ствари разлози који усмеравају наше делање. Вид. Raz, 1999: 183.

тумачења узимају у обзир и моралне вредности, а не само правне, што Дворкин убедљиво образлаже.³

Разова теорија о практичком расуђивању полази од општег излагања о практичком расуђивању, те иде ка њеној примени у праву, а то је редослед који ћемо и ми да следимо. У првом делу рада ћемо да анализирамо разлоге због којих и на основу којих деламо, а које Раз назива разлозима првог и другог реда. Даља анализа ће да буде посвећена правилима као разлозима за делање, њиховим особинама и Разовом поимању ауторитета. У тим разматрањима примењиваћемо првенствено концептуалноаналитички метод, како бисмо разумели појмовни апарат којим се Раз користи. На крају, настојаћемо да утврдимо да ли правне норме представљају искључујуће разлоге или јаке разлоге за делање – како за грађане, тако и за државне органе.

2. Практичко расуђивање

Кад доносимо одлуке, често ће да се пред нама појави ситуација у којој морамо да одлучимо на који од више могућих начина треба да деламо. Неки разлози ће да нас наводе на једно поступање, а други на друго поступање, што усложњава процес практичког расуђивања. Међутим, често један разлог може да превагне над другим разлозима, што нам олакшава процес расуђивања, будући да након одмеравања (вагања) свих разлога који нас наводе на једну или другу радњу, један од њих побеђује остале што нам трасира пут да одлучимо шта да чинимо.⁴ Сукоб разлога нас води ка њиховом одмеравању, а затим ка практичкој одлуци о делању која се темељи на томе да јачи разлог превагне. Раз сматра да се у филозофији често занемарује чињеница да нису сви практички сукоби идентични, него да би требало да разликујемо разлоге првог реда од разлога другог реда.

---

3 Дворкин је своја запажања која сматрамо уверљивим изнео у својој књизи *Taking Rights Seriously* у којој настоји да укаже на то да судије при решавању такозваних сложених (тешких) случајева прибегавају тумачењу имајући на уму и моралне аспекте које правило (треба да) остварује. Наводећи неколико примера, Дворкин указује на то да судија у тешким случајевима „посеже за ванправним стандардима који се налазе ван правила које је иначе обавезан да примењује (тј. прекорачује постојеће право) и то он чини по слободној вољи“. Вид. Dworkin, 1977: 23–24, 29. Дакле, Дворкин полази од тога да судија увек креће од правног текста, тј. свака одлука судије (који је за Дворкина Херкулес) може да се изведе из извора права, али да су морални разлози и други ванправни стандарди укључени при тумачењу односног текста. С друге стране, на крају рада ћемо да анализирамо Разов став да одлука може да се донесе на основу ванправних стандарда али то више није правно расуђивање, него неко друго (рецимо, морално) расуђивање.

4 О снази разлога вид. Raz, 1999: 25–28.

Док је тачно да се сукоб разлога првог реда решава на основу одмеравања снаге (тежине) сукобљених разлога, дотле то не важи у односу на сукоб разлога првог са разлозима другог реда. Раз то исказује кроз формулу (Ф1): Увек треба да се уради, узимајући све релевантне разлоге у обзир, оно на шта указује одмеравање тих разлога. (Raz, 1999: 36). Један начин практичног расуђивања се темељи на „процени и одмеравању постојећих разлога“ (Dajović, 2009: 151) а други начин искључује такву процену и одмеравање јер постоји разлог који то налаже и управо због тога се назива искључујући разлог за делање (вид. и Gans, 1986: 375).

2.1. Разлози првог реда

Разлозима првог реда Раз назива оне чија природа допушта да се одмеравају са другим разлозима будући да они имају своју снагу. Он истиче да је реч о широкој лепези разлога – од тривијалних до узвишених: од потребе за свежим ваздухом до жеље за богатством и испуњеним животом, од бриге за фризуру до бриге због глади у свету (Raz, 1989: 1180). Док разлози другог реда подразумевају да се дела због (из неког) разлога, дотле су разлози првог реда просто разлози за делање (Dajović, 2009: 151). Међу најважније разлоге првог реда Раз убраја вредности, жеље и интересе (Raz, 1999: 34).

2.2. Разлози другог реда – искључујући разлози за делање

Разлозима другог реда Раз назива разлоге да се дела или да се уздржи од делања, односно они увек подразумевају да се (не) дела из неког разлога (Raz, 1999: 39). Сходно томе, разликују се позитивни и негативни разлози другог реда, а ови други су нам посебно важни јер су искључујућег карактера. Искључујући разлог је разлог другог реда који налаже да треба да се уздржимо од делања због неког разлога (Raz, 1999: 39). Када се сукобе разлог првог реда и разлог другог реда који је искључујући, увек ће да превагне искључујући разлог, с тим да може да искључи све или само неке разлоге првог реда („*exclusionary reasons may vary in scope*“: Raz, 1999: 37–38, 46).

Раз наводи пример Ане која треба да одлучи у који пословни подухват треба да уложи новац (Raz, 1999: 37–38). Имајући у виду њено тренутно стање, она сматра да напосто не може да донесе рационалну одлуку јер се налази у емотивном растројству и преуморна је. Сагласно горенаведеној Разовој формули Ф1, требало би да Ана одлучи у који од пословних подухвата да уложи новац, узимајући у обзир све околности, па и своје тренутно стање. Међутим, Раз наводи да је њена одлука таква да она има разлог да се уздржи од одлучивања о инвестицији и да не разматра добре и лоше

стране улагања у један или други пословни подухват. Другим речима, она полази од тога да има разлог (своје тренутно психичко стање) да се не упушта у одмеравање разлога у вези с улагањем новца (у шта да уложи новац). Или, ако официр нареди војнику да нешто уради, војник неће да одбије послушност на основу упуштања у оцену правилности наредбе (на основу одмеравања), јер је наредба ауторитета искључујући разлог за делање и није на војнику да оцењује шта је *in concreto* најбоље, које су добре а које лоше стране (не) поступања по наредби. Војник практички расуђује тако што наредбу официра схвата и као разлог првог реда (да уради оно што се тражи од њега) и негативни разлог другог реда (искључујући разлог који отклања адресатово вредновање траженог понашања). Разлози које налажу да Ана ипак инвестира у један од пословних подухвата или разлози који налажу војнику да одбије наредбу претпостављеног „остају добри и јаки разлози упркос чињеници да су надвладани“ (Gans, 1986: 375).

На основу тога, Раз формулише нови став (Ф2): Не треба да се понашамо на основу одмеравања разлога ако постоје разлози који искључују то одмеравање. Увек треба да се понашамо, узимајући све околности у обзир, онако како нам налаже разлог који не може да се побије. Стога, разлози другог реда су разлози вишег реда (Raz, 1999: 46, 189).

3. Правила као разлози за делање

Правила представљају разлоге за делање, тј. она представљају „нормативну основу нашег понашања“, па радњу коју предуземо оправдавамо тиме да је она саобразна правилу које је прописује (Dajović, 2009: 153) и за разумевање правила је кључно да разумемо како оне пружају разлог за делање (Raz, 1999: 9; Jovanović, 2019: 128). Специфичност правила је да оно истовремено представља и разлог првог реда и разлог другог реда, тј. искључујући разлог⁵ – на основу њега предузимамо радњу коју оно захтева, али једновремено искључује разлоге првог реда који налажу да се не поступи према односној радњи (Raz, 1999: 59–60). Правне норме су посебни разлози за делање, што је јасно већ интуитивно, и то из два

---

5 Ипак, неки аутори оспоравају овај Разов став. Вид. Perry, 1989: 930. „Раз тврди да исказ ауторитета представља истовремено разлог првог реда и искључујући разлог, али пошто то није разлог који се узима приликом објективног одмеравања разлога (*objective balance of reasons*), тај став је обманујући. Правилније је да се говори да адресат има разлог да субјективно одреди шта треба да чини и то одступајући од објективног одмеравања разлога које други спроводи.“ О разлици између субјективног и објективног одмеравања разлога вид. *Ibid.*: 922. Пери објективно одмеравање разлога, односно објективни баланс разлога поистовећује са Разовим исправним резонем, о којем ћемо да пишемо касније.

разлога. Прво, највећи број људи поштује правне норме, тј. Разова теорија кореспондира с чињеницама, односно с искуством, а с друге стране њихову посебност показује и језичка интуиција пошто је правни вокабулар специфичан – наређује се, обавезује се, забрањује се – јер искази у праву имају особену нормативну функцију. „[П]равна правила се редовно поимају као „обавезујућа“ тј. недиспозитивна (*non-optional*) за адресате“ што значи да им се „приписује посебна нормативна снага која усмерава адресата да практички резонује и предузме радњу коју правило тражи“ (Jovanović, 2019: 130–132).

Раз је у својој теорији заступао тезу да је правило садржински независан, непровидан и искључујући разлог за делање, што збирно означава као заштићене разлоге – *protected reasons* (Raz, 1979: 17), па ћемо управо те његове тезе да размотримо у редовима пред нама.

3.1. Правило је садржински независан разлог (*content-independent reason*)

Тврдња да је правило садржински независан разлог подразумева да захтев који је садржан у правилу производи нормативно дејство без обзира на то како адресат вредносно оцењује тражену радњу. Другим речима, била она морална или не, добра или лоша, оправдана или неоправдана из угла адресата, он је дужан да се понаша саобразно правилу (вид. и Margor, 2012: 10) и ово својство правило мора да има кад га ствара ауторитет (Spaić, 2018: 145). Ван света правила, постојаће неки разлог који је садржински зависан: учићемо страни језик јер нам то омогућује да се споразумемо са странцима, учићемо да возимо скије јер нам то омогућује да зимујемо на Јахорини, вредно ћемо да учимо да бисмо добили највишу оцену, носићемо маске јер ћемо тако да сачувамо наше здравље. У свим тим случајевим садржина радње коју предузимамо је неодвојиво повезана са разлогом због које је предузимамо. Код правила то није случај. Каква год била, садржински посматрано, радња коју налаже ауторитет кроз неко правило, она представља за адресата разлог за делање. Примера ради, правило које прописује обавезу везивања појаса у аутомобилу може да за адресата буде разлог да се њему не покори јер му је лакше да вози тако (разлог првог реда), али то што он сматра да му је лакша возња са невезаним појасом (садржински добра страна) не значи да ће то и да ради јер правило које ту обавезу намеће искључиће све друге разлоге (оно је разлог другог реда). Раз непрецизно означава садржинску независност као одсуство директне везе између разлога за делање и радње која се предузима (Raz, 1986: 35), али Постема истиче да то у ствари значи да се ради о томе да је ирелевантна пожељност или морални вредности радње на коју се односи разлог (Ро-

stema, 1987: 86). Одсуство директне везе између разлога и садржине је непрецизна формулација јер не може да се одрекне свака веза – разлог да се предузме радња коју налаже правило претпоставља да правило одређене садржине постоји. Стога, прецизније је да се истакне да није на адресату да испитује добре и лоше стране неке радње, јер правило преставља разлог за делање „независно од природе и исправности саме те радње“ (Green, 1990: 225).

Да је ова теза тачна, показује нам и чињеница да нису сви разлози ауторитативни – постоје и неауторитативни разлози, а они не искључују вредносну оцену тражене радње. Неауторитативни разлог је садржински зависан, па адресат који поима тражену радњу као, примера ради, неморалну, одбиће да јој се покори. Ово би могло да се назове феноменолошким аргументом, који се надопуњује другим и важнијим аргументом о којем ћемо убрзо да пишемо – функционалним аргументом.⁶

Пошто је оправдање правила садржински независно, Раз оцењује да су услед тога правила непровидна. Правила представљају непровидне (*opaque*) разлоге с обзиром на то да радња коју налаже правило не мора да има било какву вредност. Та радња може да буде персонификација неправде, зла, неморалности, негације свих уверења адресата, али једно је константно – она су обавезујућа. Саобразно томе, правила исказују једно „треба“ а не једно „добро“ јер она имају нормативну, а не (нежно) вредносну снагу. Она омогућују адресату да не преиспитује садржински зависне разлоге који су повод за доношење односног правила и треба да му олакшају практично расуђивање. Нормативна снага правила „не оправдава се њиховом вредношћу“, па тако нпр. правило које налаже да је највиша оцена на факултету десет није *eo ipso* боље или вредније од правила које би налагало, примера ради да је највиша оцена двадесет; или правило које налаже да се саобраћајни знакови налазе с десне, а не с леве стране нема већу вредност само због тога. Стога, исти разлог (правило која налаже нешто) може да оправдава било коју садржину радње која се тражи – исти разлог с подједнаком снагом може да оправда правило супротне садржине (Дажовић, 2009: 161). Правило због своје непровидности садржи нормативни јаз и оно је непровидно јер је садржински независно. Нормативни јаз представља јаз између нормативног и вредносног,⁷ јер

---

6 „Међутим, овај аргумент није конклузиван доказ да СНР (садржински-независни разлози, примедба аутора) заиста постоје. Јер то је *само један од начина* да се објасни постојање ауторитативних разлога.“ – Дажовић, 2009: 158.

7 Пишући о непровидности правила, Раз помиње нормативни јаз као њихово својство, а ту је и место укрштања правила и обећања. Као што правило важи и обавезује без обзира на своју ваљаност, тако и обећање које дамо представља разлог да извршимо

оно обавезује макар било „лоше правило које никад није требало ни да буде створено и које захтева што скорију промену“ (Raz, 2001: 6). Једно је питање да ли је правило добро, а друго да ли је оно важеће, односно обавезујуће. Код неауторитативних (Раз их зове обичним разложима) ситуација је друкчија: ако је књига проницљива и интересантна то је разлог да је прочитамо, те овде нема јаза између нормативног и вредносног – књигу треба да прочитамо управо због њених вредности.

Непрозирност правила нам не показује да ли је нека радња коју налаже правило добра, исправна, пожељна и слично, али шта онда оправдава то правило? Одговор лежи у томе да је добро, исправно и пожељно да постоји неки ауторитет који ће да доноси обавезујућа правила – адресати ће да делују рационалније уколико следе ставове ауторитета, него што би деловали да сами расуђују о томе шта треба да ураде. Раз тврди да оправдање правила лежу у томе што она штеде време и умањују могућност погрешног расуђивања (Raz, 1999: 59). Сем тога, то трасира пут координацији адресата у понашању „до које вероватно не би ни дошло, ако би сваки од њих (адресата, примедба аутора) делао само на основу сопственог расуђивања“ (Dajović, 2009: 163 и Raz, 2001: 15). Међутим, поједини аутори сматрају да искази ауторитета нису нужни за решавање проблема ауторитета, будући да је координацију могуће остварити тако што се „истакне одређено решење у први план“ кроз „препоруку, савет, убеђивање или претњу адресатима да је следе“ (наведено према: Ehrenberg, 2011b: 781). Раз пак сматра да управо исказ ауторитета, тј. решење које норма прописује јесте најбољи начин понашања, чиме ауторитет чини услугу адресатима. Ако постојање ауторитета треба да нам омогући да деламо саобразно исправном резону (о коме ћемо касније да пишемо), онда исказ ауторитета као разлог не може да зависи од садржине тог исказа, тј. радње коју налаже ауторитет. Радња коју правило налаже треба да се испоштује без обзира на њену садржину, будући да је релевантно само једно: да је радњу наложио неки ауторитет. То је оно што би могло да се означи као функционални аргумент и који је допуна поменутом феноменолошком аргументу. Наводећи пример о одлуци управе шах клуба према којој ниједан члан клуба не може да доведе више од три госта, Раз истиче да постојање тог правила (одлуке управе) јесте разлог да се не преиспитују његове добре и лоше стране, те дато правило (као и правила уопште) треба да поједноставе практичко расуђивање.

обећано иако оно у садржинском смислу нема никакву вредност. О поменутој вези обећања и правила вид. Raz, 1999: 136.

3.2. Правило је искључујући разлог (*exclusionary reason*)

Раз тврди да норма која се не поима као искључујући разлог не може да оствари свој циљ (Raz, 1999: 62), а искључујући разлог је јер „не оставља (се) на вољу оне коме су правила упућена да дате вредности остварује одмеравајући све разлоге за и против неке одлуке, већ се претпоставља да ће те вредности најбоље бити реализоване применом самог правила и то без обзира на све контраразлоге“ (Dajović, 2009: 178). Искључујући разлози постоје јер су „користан инструмент да се остваре циљеви које треба да остваримо“ (Ehrenber, 2011b: 780). Правило је искључујући разлог јер оно треба да преклудира све разлоге због којих адресат не би деловао саобразно норми. Примера ради, ако је лицу М наређено да плати порез у износу од 300 евра, а оно је планирало да купи лаптоп за тај новац, правило које му изрекне неки ауторитет (управни орган) је искључујући разлог који ће да замени онај разлог (куповина лаптопа) који говори у прилог неизвршења обавезе плаћања пореза. Раз не иде ка томе да објасни, него пре свега ка томе да оправда ситуацију у којој адресат делује тако што норму посматра као искључујући разлог за делање.

Неки аутори сматрају да искључујући разлози не постоје, те да правна норма може само да утиче на разлоге првог реда и да се с њима одмерава. Норму не можемо тек тако да окарактеришемо као искључујући разлог без узимања у обзир њених ефеката: ако знамо да због нашег понашања неће да буде, примера ради, примењена санкција, наши разлози за и против радње коју право налаже остају исти, тј. норма не утиче да њих (Alexander, 1990: 8). Могуће је да сматрамо корисним постојање институције чије ћемо исказе да поимамо као разлоге за делање који преклудирају остале разлоге, али то не значи да су ти искази искључујући разлози, како их Раз поима, истиче Александер. С друге стране, Дарвел (Darwall, 2010: 269–270) истиче да адресати боље одмеравају разлоге за делање ако исказ ауторитета поимају као искључујући разлог, иако норма није уистину искључујући разлог. Ганс сматра да искључујући разлози нису напосто разлози против неког делања него разлози против неког делања због нечег (Gans, 1986: 375), а то нешто би могао да буде управо исправан резон. Он тврди да искључујући разлози нису ни довољан ни нужан начин да се постигне циљ који норма прокламује. Недовољни су (Gans, 1986: 381–382), сматра Ганс, јер поимање исказа ауторитета као искључујућих а не као апсолутних разлога за делање оставља могућност да тај исказ не буде испоштован. У том случају се искључују само контраразлози, а да бисмо знали који су контраразлози, нужно морамо да се упустимо у одмеравање.

Ипак, чини нам се да је Раз у праву кад каже да норма сама по себи може да буде разлог за делање (Raz, 2001: 5), без узимања у обзир ефеката који се јављају услед њеног непоштовања. Дobar пример је заустављање на семафору на црвеном светлу. Чак и да знамо да у близини нема возила и да нема камера које би могле да сниме наш прекршај, многи ће да се зауставе на семафору јер правило забрањује пролазак кроз црвено. Постоји разлог да то урадимо – постоји правило, и тада оно уистину јесте искључујући разлог за наше делање (Raz, 2001: 12–13). Међутим, некад оно може да буде јак разлог за делање, али не и искључујући разлог, о чему ћемо у завршном делу да расправљамо.

4. Разово поимање ауторитета

4.1. Појам, врсте и услови за постојање ауторитета

У свакодневном животу често се позивамо на ауторитете, те њиховим ставовима признајемо догматски карактер, тј. не доводимо у питање оно што ауторитет каже и поступамо саобразно његовим наложима. У Разовој теорији о норми као искључујућем разлогу за делање питање ауторитета заузима важно место, будући да практичко резонување подразумева утицај ауторитета на наше делање – он нас усмерава и говори шта треба да радимо. Интуитивно, практичким ауторитетима приписујемо право да наређују, из чега произлази корелативна обавеза адресата да имају дужност да му се покоре (Raz, 1986: 23). Али поставља се питање ко је у ствари ауторитет, тј. потребно је појмовно одређење. Ауторитет је „капацитет да се сопственим деловањем (исказима) мења нормативна ситуација других“ тј. ауторитет својим исказом утиче на адресата „без потребе да се за то наводе неки други, додатни разлози“ (Ђајовић, 2009: 165). Исказ ауторитета је *eo ipso* (сам по себи) специфичан разлог за делање или уздржавање од делања, будући да адресат неће да оцењује добре и лоше стране захтеване радње. Саобразно поимању правила као искључујућег разлог за делање, у разовском смислу, ауторитет има онај чији исказ представља разлог да се тражена радња уистину догоди, и то разлог који ће све контраразлоге да искључи (Raz, 1999: 63 и Нима, 2012: 15). Суштину односа између ауторитета и адресата чини својеволно покоривање адресата, али ауторитет не губи то својство чак и када је подржан физичком силом која „доприноси већој ефикасности права у однос на друге нормативне поретке“ (Јовановић, 2009: 138). Штавише, Раз истиче да ауторитет у праву мора да буде подржан фактичким ауторитетом, тј. *de facto* ауторитет је допунски услов за легитимност (Raz, 1986: 56; 2009, 158; Ehrenberg, 2011a: 890), али принуда „иако неопходан, није једини

гарант спровођења права“ а „није ни довољан гарант“ (Vasić et al. 2018: 25). Харт истиче да „заповедати...значи вршити власт (*authority*) над људима, а не поседовати моћ (*power*) да им се науди, па иако заповест може да буде комбинована с претњом злом, она се примарно позива на поштовање ауторитета а не на страх“ (Hart, 2013: 79). Док ауторитет подржан силом остаје ауторитет, дотле способност утицаја на друге (адресате) која се темељи на примени пуке силе не може да се назове ауторитетом него је то моћ (вид. Lukić, 2018: 43).

У начелу, могли бисмо да разликујемо две врсте ауторитета: теоријски (Shapiro, 2012: 10–12) и практички (Ehrenberg, 2011a: 884), с тим да и један и други ауторитет имају исто утемељење.⁸

Теоретичари истичу да су три услова неопходна за постојање теоријског ауторитета: његови искази се односе на чињенице; искази тог ауторитета нису необориви и они нису разлог за делање него разлог за уверење (Raz, 2009: 154; Dajović, 2009: 168). Раз наглашава да теоријски ауторитет не може да намеће дужности, док практички ауторитет мора да то чини – да упражњава тај ауторитет и фактички. Дакле, теоријски ауторитет постоји и онда кад ником није никад дао неку директиву, будући да је његов ауторитет заснован на знању, а не на фактицитету над људима (Raz, 2009: 158). Примера ради, угледни професор кривичног права је теоријски ауторитет за судије кривичних судова. Искази теоријског ауторитета (односно епистемолошког ауторитета: Spaić, 2018: 144) су разлог да, примера ради, судија кривичног суда не доводи у питање став који је заузео професор кривичног права јер формира уверење у исправност датог исказа. Ипак, могуће је да неко други изнесе убедљивију аргументацију у прилог става који је противан ставу професора кривичног права.

С друге стране, практички ауторитет подразумева да искази неког лица представљају искључујуће разлоге за делање адресата.⁹ Стога, практички ауторитет нам даје разлог да деламо саобразно његовој директиви (што је знатно више од обичног савета: Ehrenberg, 2011a: 885), а теоријски ауторитет нам даје добар разлог да верујемо у оно што је изречено (вид. и Spaić, 2018: 146). Иако не утиче директно на наше делање, јасно је да и

---

⁸ Како Раз каже: *they share the same basic structure* – Raz, 1986: 53.

⁹ „Исказ практичког ауторитета не даје јаке разлоге да верујемо да је предузимање тражене радње добро, него тај исказ представља нови разлог да предузмемо тражену радњу.“ – Hurd, 1990: 1007. Исти аутор, описујући Разову теорију, наводи да је класичан пример за практички ауторитет исказ мајке који за децу представља нови а вероватно и једини разлог да предузму радњу коју она тражи. С друге стране, ако нам метеоролог саопшти да понесемо кишобране, то је јак разлог који би требало да нас увери у могућност да ће да пада киша.

исказ теоријског ауторитета може да има велики утицај на наше понашање (примера ради, исказ лекара о томе да је неки лек погодан за болест од које пацијент болује).

4.2. Када је ауторитет легитиман?

Свако право подразумева тежњу да поседује легитимни ауторитет, прецизније ту претензију у име права исказују званичници и она је део концептуалне истине о праву (Green, 2008: 1048–1049) иако неки сматрају да право исказује ту претензију, али је не поседује нужно (Sharifo, 2012: 13). Било да је нека власт легитимна или нелегитимна, она никад неће себе представљати као нелегитимну. И дискриминаторан закон власт ће настојати да представи као легитиман,¹⁰ с циљем да адресатима створи свест о томе да је морално оправдано оно што се тим законом тражи и да адресати „имају и моралну обавезу да се покоравају правилима управо и само стога што су правна“ (Dajović, 2009: 175). Раз сматра да је разумевање нормативности права могуће само ако се разуме концепт ауторитета, односно „претензија права на ауторитет се манифестује кроз чињеницу да се институције стварају као ауторитети који себи дају за право да намећу обавезе другим субјектима, тврде да им адресати дугују покорност и истичу да адресати треба да се покоре праву“ (Raz, 1985: 300). Кључно је питање: на чему се темељи право неког лица да усмерава наше понашање, а то је у ствари питање легитимности ауторитета (Raz, 1979: 28–29). Легитимни ауторитет има право да усмерава људско понашање (*authority is right to rule*) кроз исказе који су искључујући разлози за делање, док адресати имају дужност да се понашају саобразно правилу (Raz, 2009: 134; Ehrenberg, 2011a: 884–885). Иако неки теоретичари заузимају радикалан став да нико нема право да усмерава понашање других, док други заузимају редукционистички став да су искази ауторитета само савети (наведено према: Ehrenberg, 2011a: 885), тешко је да замислимо суживот без правила која стварају ауторитети.

Раз претензију права на ауторитет поима на посебан начин, истичући да право преко правила омогућује грађанима да своје понашање усагласе са исправним резонем (*right reason*),¹¹ тј. чини се једна услуга грађанима

---

10 Та претензија сваког законодавца може да се уочи чак и по називу прописа. Рецимо, ниједан законодавац неће да донесе „Закон о кажњавању противника владајуће партије“ него ће да га назове „Закон о политичким партијама“ или „Закон о заштити највиших државних органа“. Такође, законодавац неће да донесе „Закон против слободе говора“ него би назив акта који суштински јесте брана слободи говора могао да буде, примера ради „Закон о јавном информисању“. Вид. о томе Dajović, 2009: 174.

11 О исправном резону вид. и Margor, 2012: 4.

– ауторитет је легитиман ако нам служи, тј. чини нам услугу (*service conception*). Директиве ауторитета треба да буду засноване на разлозима који се и иначе односе на адресате, а то је теза о зависности – *dependence thesis* (Raz, 1986: 5. и 42–53), односно директиве ауторитета треба да одражавају баланс постојећих разлога у односу на оно што адресат треба да чини (*Ibid.*, 47). Дакле, исправан резон подразумева баланс свих разлога за делање који се већ примењују на адресата, с тим да ће све те разлоге да одмери ауторитет и адресату учини услугу.¹² Али иако ауторитет чини услугу адресатима, то „не значи да поступа у интересу адресата“ (Ehrenberg, 2011a: 886), што је разумљиво, јер ауторитет својим исказом надилази приватне интересе и примат даје јавном интересу кроз исказ који је мерило за вредновање свачијег понашања (Raz, 1979: 51). Када грађани као адресати следе директиве ауторитета, боље усаглашавају своје понашање са исправним резонем него што би урадили да сами одмеравају на који начин треба да се понашају (Raz, 1986: 53), односно теза о ауторитету као сервису „описује кад је неки ауторитет довољно добар ауторитет“ (Raz, 2009: 154). Ову тезу Раз назива *normal justification thesis* – тезом о нормалном оправдању (вид. и Јовановић, 2019: 133), која је „нужан, али не и довољан услов за постојање легитимног ауторитета“. Други услов (Raz, 1986: 57. и Дајовић, 2009: 183) је одсуство побијајућих супротних разлога (одсуство разлога који говоре у прилог томе да је ауторитет непотребан у пољу у којем је боље да појединац аутономно одлучује, нпр. избор пријатеља, супруге, радног места), што Раз означава као *independence condition*: боље је да неко други одмери разлоге и учини услугу адресату (Raz, 2009: 137). Примера ради, ауторитет нам чини услугу ако пропише обавезну вакцинацију деце. То би значило да је ауторитет одмерио све разлоге који се већ примењују на адресата (пре свих је то здравље детета), водећи се знањем стручњака у тој области, емпиријским подацима и слично, а да притом нема побијајућих супротних разлога који би указивали на то да вакцинација деце није поље у којем је потребан ауторитет.

Разова идеја о ауторитету као сервису настаје као реакција на такозвани парадокс ауторитета (Shapiro, 2012: 3–4) према којем се узима да је ауторитет неспојив са рационалношћу: ако се одрекнемо сопственог расуђивања у корист туђег расуђивања, како да говоримо о рационалности? Раз парадокс ауторитета побија својој теоријом о ауторитету као сервису јер је ауторитет ту управо да умањи могућност нашег нерационалног

12 „Треба, међутим, да се напомене да „исправан резон“ подразумева моралне разлоге али и друге (нарочито рационалне – *prudential*) разлоге који се примењују на субјекта у одређеним околностима и који га наводе да нешто треба да учини...“ – Дајовић, 2009: 181, фн. 409.

деловања (Perry, 1989: 918; Raz, 2009: 139) не негирајући људску способност да рационално одлучује (2009, 140).

Сем што исказ ауторитета умањује могућност нашег ирационалног деловања, ако адресат пристаје да неки ауторитет њему указује на то шта је исправан резон,¹³ онда је тим пре реч о легитимном ауторитету јер „веровање у легитимност политичког ауторитета је најјачи разлог у прилог тези да се правна правила третирају као обавезујућа“ (Jovanović, 2009: 142). Раз наводи да легитимност неког ауторитета може да буде утемељена и на уважавању права од стране адресата, тј. адресат се поистовећује са заједницом (Raz, 1989: 1196) чији је члан. Они који имају такав став, поимају покораване праву као нешто што је одраз њиховог морала (Raz, 1986: 98) исказујући поверење у доносиоце правила без сталног преиспитивања исправност важећег права. Међутим, уважавање права може да буде јак разлог за легитимност ауторитета само ако је испуњена горенаведена теза о нормалном оправдању (Raz, 1989: 1196). На основу тога, нелегитимна би била директива ауторитета (који је одмерио све разлоге) која не омогућује исправније деловање у поређењу са одмеравањем које би извршио сам адресат. Међутим, оно што је за адресата А легитимно, за адресата Б може да буде нелегитимно, што увиђа и Раз, истичући да је легитимност ауторитета *piece-meal* (Raz, 1986: 74 и 80).

Комбинација *dependence thesis* и *normal justification thesis* доводи (*short step*) до такозване *pre-emptive thesis* (Raz, 1986: 57), која треба да објасни како адресат треба да третира легитимне исказе ауторитета. Одговор лежи у томе да адресати треба да их поимају као „смернице за делање, односно разлоге за делање“ (Ehrenberg, 2011a: 887), који се не додају осталим разлозима него остале разлоге искључују (Raz, 1986: 46).

4.3. Морална претензија ауторитета

Ако је оправдано (због знања, искуства, потреба друштвене кооперације, вид. Raz, 1999: 63) исказе тог ауторитета поимати као разлоге за делање, онда се ради о легитимном ауторитету, а сваки ауторитет би требало да тежи да делује тако да адресати поимају покораване норми ауторитета као моралну обавезу, сматра Раз. Проблематичан део Разове теорије се односи на то да званичници система, а пре свих судије, морају да имају

13 Раз истиче да адресат може да исказе на разне начине пристанак у поменутом смислу, те да је то у великој мери питање конвенције која може да укључи и неке формализоване поступке и ритуале. На тај начин адресат, између осталог, показује своју лојалност заједници и идентификује се с њом, показује да верује у суд ауторитета, да је исказ ауторитета праведан и да сви треба да га следе, итд. О томе вид. Raz, 1986: 91–92.

посебан, морално утемељен однос према праву. Јасно је зашто су судије у првом плану – то су лица која су ауторитети, не само у праву него и у свакодневном животу, односно судови као институције уживају тај епитет. Судије делају у име права, те ауторитативно и легитимно исказују шта је право у конкретном случају, штитећи нечија овлашћења и намећући другим обавезе. Иако је првобитно истицао да „то што званичници следе и примењују правила признања не значи да их сматрају морално оправданим“ (Raz, 1999: 147) и да они могу да имају опречан став према моралности права али га прихватају из себичних разлога или без икаквих разлога (Raz, 1979: 155), Раз је касније променио мишљење. Он истиче да право исказује своју претензију на ауторитет преко званичника система, а ови морају да верују (или да се бар претварају да верују) у моралну оправданост права и у то да су њихови искази једновремено и искази о правним и искази о моралним обавезама (Raz, 1984: 130–131). Говорећи о односу морала и права, Раз истиче да је једна од теза да постоји морална обавеза да се право поштује без обзира на његову садржину. Судије морају да верују да су правна правила заснована на моралним разлозима и новостворена правна дужност је истовремено и новостворена морална дужност (Raz, 2009: 169–170), мада сам закон не мора да буде морално исправан. Да то није тако, пита се Раз, да ли би било смислено да судија тврди да је његова одлука обавезујућа за грађане?

Раз се по тези о уверењу судија у моралну обавезност правила у ствари може поистоветити са Хартовом тезом према којој судује посматрају правило као стандард понашања, што значи да судије посматрају правило са интерног стајалишта (Hart, 2013: 115–117). Раз тврди да је Харт у праву кад каже да судије и други званичници прихватају право и поступају у складу с њим. Иако овде прихвата Хартов став, чини нам се да је Харт у праву кад одриче нужно изједначавање правних дужности са моралним дужностима (Hart, 1982: 137) јер право може да постоји и онда кад у стварности званичници немају према правилима онакав однос какав Раз описује (Hart, 1982: 159–162). Исказ неког званичника система, рецимо судије, о томе шта је правна обавеза адресата је пре свега дужност у техничком смислу јер судије говоре као портпароли који су привржени систему. Сем тога, Харт сматра да званичник кроз свој исказ истиче да је прикладно (*proper*) да односно понашање буде од адресата тражено а на концу и изнуђено. Стога, ако не може да се одрекне да судија према праву има посебан однос – поступање саобразно праву посматра као дужност, то не значи *eo ipso* да га такво поступање посматра као моралну дужност, иако би га, примера ради, заклетва коју даје обавезивала на то. Дакле, иако право исказује претензију на легитимни ауторитет, то

није самим тим претензија на морални легитимни ауторитет. Наиме, без обзира на то какав став судија има према праву (равнодушност и чисто себични интереси – плата, уверење у оправданост постојања права или уверење у моралну исправност права), он је дужан да га примењује, и то је најбитнији однос судије према праву – његова дужност да га примењује а не веровање у моралну исправност права које примењује. Јер, постојање права је једно а његова моралност је друго. Док год је неки закон важећи, био тај закон потпуно неморалан са аспекта судијиних уверења, био судија равнодушан према праву и законима у вредносном смислу, он је дужан да га примењује. Речју, судија је дужан да примени закон за који је уверен да је неморалан једнако као што је дужан да примени закон за који сматра да је персонификација моралности, једнако као што је дужан да примени закон вођен једино уверењем да му обављање послова доноси корист – плату. Дакле, моралну дужност судије треба да одвојимо од његове опште дужности да примењује право, односно чак и кад има негативан став о моралности неког правила, „он може и даље да врши своју службу на исти начин као и други судија који о том моралном питању има афирмативан став“ (Dajović, 2009: 200). Стога, претензија права на легитимни ауторитет „није нужно онаква каквом је Раз приказује – тј. као претензија на морални ауторитет“ (*Ibid.*).

5. Закључна разматрања о Разовим идејама

5.1. Морал у светлу важења и примене права: греши ли Раз?

Питање односа права и морала је засигурно једно од најважнијих и најчешће расправљаних питања у теорији права и филозофији. У начелу, нас због Разових ставова занимају два питања: утицај морала на важење права и значај морала при примени права с аспекта судија. Чини нам се да Разовој тези о изворима¹⁴ и теорији о норми као искључујућем разлогу за делање могу да се упуте неки приговори јер не смемо да занемаримо стварност и питање: шта судови уистину раде кад решавају конкретне случајеве? Раз у таквим случајевима не може да нас убеди да је његова теорија нужно саобразна стварности.

Поводом првог питања, у теорији постоје два правца међу позитивистима: инклузивни и ексклузивни позитивизам (Alexy, 2008: 285–290). Раз припада

---

14 Теза о изворима је класична позитивистичка теза која полази од тога да се целокупно право друштвена, тј. људска творевина и да се питање важења права везује само за фактичке изворе права, тј. постојање и садржај права се увек доводе у везу с друштвеним чињеницама а никако у везу с његовом вредносном димензијом.

групи ексклузивних позитивиста (Raz, 1979: 39, 47) будући да заступа тезу да правна норма никад не важи због своје моралне ваљаности, него је њено важење фактичког порекла – она потиче од друштвених чинилаца и она је друштвена чињеница (*source thesis*), а „теза о изворима је концептуално нужна последица Разовог концепта ауторитета“ (Дажовић, 2009: 209). Према томе, и норма која је еклатантно неморална је важећа, ако је (примера ради) донесе законодавац саобразно важећим правилима. Будући да је правну норму донео неки ауторитет (законодавац), адресати неће да се упуштају у њено преиспитивање, оцену ваљаности, одмеравање са другим разлозима за делање (норма је садржински-независан разлог), него ће напросто да своје понашање усагласе с њом (вид. и Магмор, 2012: 1–4). Други правац у оквиру позитивизма је инклузивни позитивизам, чији заговорници истичу да моралност неке норме може да буде значајна за њено важење, ако званичници система то практикују (конвенција) – моралност норме може да буде нужна уз услов да норма потиче од друштвеног чиниоца (слабија верзија) или може да буде довољна за важење неке норме као правне (јача верзија). Ако се усвоји теза о изворима, произлази да је судија дужан да примењује само важеће право и ништа сем њега. Али анализа стварног деловања судија доводи у питање ту нужну последицу тезе о изворима коју Раз заговара, јер је чињеница да судије примењују моралне принципе приликом одлучивања, прецизније, приликом тумачења норме. Раз признаје да теза о изворима, чији је заговорник, у многим случајевима не важи ако се осврнемо на стварно поступање судова. Разова аргументација за такве случајеве је слаба – он истиче да судија који прибегава моралним стандардима, у ствари и не расуђује правно него расуђује на основу ванправних стандарда.

Значај морала приликом примене права тешко да може да се оспори, а посебно убедљив у аргументовању таквог става је Роналд Дворкин. Његови закључци произлазе из разликовања правила и принципа, будући да се правила примењују по принципу „све или ништа“, док морални разлози имају велики значај при примени принципа који се одмеравају са другим принципима (Dworkin, 1977: 24–27). Примера ради, правило које налаже да је завештање пуноважно ако је изјављено пред три пунолетна сведока, онда је ту ситуација јасна – ако оно није изјављено пред три него пред два сведока, завештање није пуноважно. Међутим, ако не постоји правило које забрањује да убица завештаоца постане његов наследник, то не значи да убици декујуса треба дати наслеђе. Штавише, суд у случају *Riggs v. Palmer*¹⁵

15 *Riggs v. Palmer* – 115. N. Y. 506, 22 N. E. 188 (1889). Пресуда је доступна на: http://www.courts.state.ny.us/reporter/archives/riggs_palmer.htm, последњи приступ 27. април 2021. Законима држање Њујорк је било изричито прописано кад завештајни наследник губи

наводи да нико не може да има корист од свог неправга, што значи да је суд у правно расуђивање увео и моралне вредности и спречио да убица постане наследник. Суд је дао предност наведеном принципу у односу на принцип да су судије дужне да поштују важеће право (које није забрањивало убици оставиоца да постане наследник). С друге стране, принцип да нико не може да има корист од сопственог неправга не важи, примера ради, у случају одржаја.

Након сумарног приказа Дворкинове теорије о правилима и принципима, поставља се питање како то утиче на Разову теорију о норми као искључујућем разлогу за делање. Сам Раз истиче да је потребно проучити и „уверења и понашања судија“ (Raz, 1984: 131). Јасно је да адресати норми нису само грађани, него су то и државни органи, те да сви адресати треба да поимају норму као искључујући разлог за делање. Ако узмемо Дворкинов пример, чини се да судија не поима норму као искључујући разлог за делање, будући да од ње полази али иде знатно даље од ње примењујући моралне вредности при тумачењу и фактички ствара нову или исправља постојећу норму, као у горњем случају. Наравно, судијама главни извор остаје важеће право, али је јасно да понекад судови прибегавају и ванправним стандардима, водећи се идејом о томе какво право треба да буде. Судија не би требало, строго посматрано, да важеће право одмерава са било којим неправним разлозима, него само да примени оно што је ауторитет изрекао. Иако Раз тврди да судија правну дужност треба да поима и као моралну дужност, морална дужност судије може понекад да надвлада правну дужност, што судија чини у процесу тумачења правне норме.

5.2. Правна норма – јак или искључујући разлог за делање?

На основу горенаведеног, поставља се кључно питање – да ли је норма уистину искључујући разлог за делање? Сматрамо да норма увек јесте јак и примаран разлог за делање, често је и искључујући, али није увек и нужно искључујући разлог за делање.¹⁶

право на наслеђе и изричито је наведено да други начини искључења из наслеђа нису допуштени. Судија Греј (који је издвојио мишљење) се управо позивао на ту одредбу истичући да су судије везане ригидним законима и пошто чињенице конкретного случаја не одговарају ниједном од законских разлога за опозив тестаментa, последња воља завештаоца је непроменљива. Греј признаје да би правично било да убица декујуса остане без наслеђа, али да принцип да нико од сопственог неправга не треба да стекне корист јесте само путоказ законодавцу у којем смеру треба да измени закон.

16 „Разлог другог реда је разлог да се разлогу првог реда припише већа или мања снага у односу на оно што би се иначе урадило, тако да је искључујући разлог само посебан

Несумњиво је да постоје случајеви у којима је Разова теорија о норми као искључујућем разлогу за делање тачна и да у великом броју случајева и те како важи његов закључак да нам ауторитет уистину чини услугу преко прописивања правила.¹⁷ Примера ради, ако норма прописује да је за пуноважност завештања неопходно присуство три сведока, искључујући разлог за делање судије које се оличава у оглашавању тестаментна неважећим је норма. Раз наводи пример правила која се тичу безбедности у саобраћају (ограничења брзине, семафора, знакова) и наводи да бисмо и без тих правила настојали да се понашамо пажљиво колико год је то могуће (Raz, 2009: 141). Чињеница је да у таквом случају за учеснике у саобраћају норме јесу искључујући разлози за делање и са исказима ауторитета боље деламо него што бисмо делали без њих (*Ibid.*, 142). Пример који смо горе помињали је најбољи доказ да је то уистину тако. Иако смо свесни да на раскрсници не постоје камере и иако знамо да нигде у близини нема возила, зауставићемо се ако је на семафору укључено црвено светло. Напросто, наше знање о томе да је то правилом прописано је искључујући разлог за делање. Међутим, важи ли то безизузетно? Често није рационално да разматрамо све разлоге, и то због недостатка информација, когнитивних предрасуда, одсуства стручног знања, недостатка времена и слично. Али ако возимо повређену особу којој хитно треба лекарска помоћ, норма која забрањује да прођемо кроз црвено светло на семафору је јак разлог, али у горенаведеним условима неће да буде искључујући разлог – у овом случају искључујући разлог за делање је спасавање живота повређеног. Возач ће да се упусти у одмеравање разлога и норма као разлог за делање ће да буде надјачана,¹⁸ иако ће исти возач да у редовним околностима дела управо у складу са нормом и поима је као искључујући разлог.

случај приписивања нулте снаге једном или неколицини разлога првог реда. – Perry, 1987: 222–223. Дакле, Пери сматра да су искази ауторитета у ствари само веома јаки разлози првог реда, а не искључујући разлози јер „разлози првог реда имају друкчију снагу него што се то чини на први поглед“. Вид. *Ibid.*: 221.

17 О разлозима због којих је добро да постоји ауторитет вид. Raz, 2009: 158; 1986: 75.

18 Неки аутори негирају постојање практичног ауторитета и истичу да ауторитет може да буде само теоријски и да као такав посредно утиче на наше делање. Другим речима, да би одлука била рационална, адресат мора да се упусти у разматрање, тј. одмеравање онога што налаже ауторитет, чиме се у ствари негира да је могуће побијање парадокса ауторитета. Дакле, „законодавац нам пружа разлог да верујемо да треба да деламо саобразно норми и постигнемо оно што норма захтева“. Вид. Hurd, 1990: 1009–1010. Овај радикалан став тешко да је увек прихватљив будући да често није рационално да разматрамо све разлоге јер је некад заиста оправдано да постоји ауторитет који ће да нам учини услугу. Примера ради, како бисмо повећали безбедност у саобраћају кад бисмо возачима препустили да се на раскрсницама понашају на основу сопственог одмеравања разлога? Много више се доприноси безбедности кад

Такође, пример би могла да буде правна норма која прописује обавезну вакцинацију деце, а у случају непоштовање те обавезе, прописује новчану казну. Кад родитељ практички одлучује да ли да вакцинише своје дете, суочава се са две могућности: прва је да поступи саобразно норми водећи се знањем стручњака, а други је да поступи супротно норми водећи се неким нежељеним ефектима које вакцина може да произведе (нпр. након што родитељи сазнају да постоји одређен број случајева у којима је дете њихових познаника оболело након примања вакцине). И исказ ауторитета садржан у норми и став родитеља су суштински утемељени на истом разлогу – заштити здравља детета (теза о зависном разлогу). Исказ ауторитета настаје као последица испитивања која су научници спровели, а на основу којих је утврђено да вакцина у, претпоставимо, 92% случајева не производи никаква обољења (теза о нормалном оправдању). Поставља се питање да ли тад постоје побијајући супротни разлози, тј. разлози који говоре да је ауторитет непотребан. Будући да сваки човек нема фармацеутска знања, јасно је да је исказ ауторитета овде пожељан. Прецизније, теоријски ауторитети (фармацеутске куће и лекари) утичу на уверавање практичног ауторитета (творца норме) који опет утиче на адресате норми – родитеље.

На основу свега овог, адресат има врло јак разлог да поступи саобразно норми и да вакцинише своје дете. Раз је изричит у томе да адресат норме може да разматра разлоге за и против радње коју налаже, али не може да дела на основу тих разлога (Raz, 1986: 39). Да ли је то тако у стварном животу? Комбинација тезе о зависности и тезе о нормалном оправдању требало би да доведе од преемптивне тезе, тако што би норма била разлог другог реда који се не додаје осталим разлозима него искључује све друге разлоге првог реда који говоре против вакцинације. Пред родитељима се налази дилема – вакцинирати дете ради здравља детета или не урадити то, опет зарад здравља детета? Оба захтева су легитимна, а утемељена су на истој сврси. Разлог првог реда који говори родитељу да не вакцинише дете јер је родитељу познат одређен број случајева у којима је вакцина довела до обољења детета се сукобљава са разлогом другог реда који је (због тезе о зависности) утемељен опет на заштити здравља детета. Највећи број родитеља ће управо правну норми (а у ствари заштиту здравља детета која је *spiritus movens* прописивања) да посматра као искључујући разлог за делање (који преклудира све контраразлоге), али то није безизузетно јер

ауторитет утврди правила првенства у раскрсници, регулише је помоћу саобраћајних знакова, семафора и слично.

ће некад опет због бојазни за здравље детета да поступи супротно норми.¹⁹ Кад родитељи поступају саобразно норми о обавезној вакцинацији деце, норма није једини разлог због којег они поступају саобразно њој (то је дететово здравље), али то се уклапа у Разов став да норма не искључује све него само контраразлоге. Ипак, родитељ понекад неће норму посматрати као преемптивну и неће искључити свако одмеравање са контраразлозима за делање, те ће пристати и да плати новчану казну за то (кад ће ту појединачну норму да поима као искључујући разлог за делање) као последицу коју мора да трпи ради дететовог здравља. Могуће је да родитељ сматра да је оправдано да постоји правило али не сматра исправним постојеће правило (нпр. сматра да треба да постоји норма која прописује да сваки родитељ слободно одлучује о вакцинацији свог детета, а противи се постојећој норми која прописује обавезну вакцинацију) што доводи до тога да родитељ неће да вакцинише своје дете.²⁰

Све ово не указује на то да Разова теорија нема никакво утемељење и да она не важи, него нас стварност опомиње да не важи нужно оно што Раз наводи у вези са појединим питањима. Пре свега, не важи нужно то да адресати норме поимају правне обавезе истовремено и као моралне

---

19 Вероника Родригез Бланко сматра да није довољно да се адресати напосто понашају у складу с нормом (*conform for reason*) него је нужно да адресати понашају тако с разлогом (*acting for reason*), што у преводу значи хотимично (*intentionally*). Али то нас доводи до парадокса: ако се понашамо саобразно правилима хотимично, онда правила не могу да буду искључујући разлози, а ако не деламо у складу с њима хотимично, онда правила не могу да пружају разлоге (*legal rules do not have a reason-giving character*). Дакле, она сматра да правила не могу да буду искључујући разлози. Наведено према: Јовановић, 2009: 134–135.

20 Према истраживању које је спровео УНИЦЕФ, у Србији 79% одсто родитеља поштује календар вакцинације своје деце, 13,8% родитеља тврди да ће да одложи неке врсте вакцине, али да ће вероватно да их да, 4,4% родитеља наводи да ће да прескочи неке вакцине, а 1% родитеља се апсолутно противи вакцинацији. Вид. УНИЦЕФ Београд, Знање, ставови и праксе у вези са имунизацијом деце у Србији, доступно на: <https://www.unicef.org/serbia/media/9226/file/Znanje,%20stavovi%20i%20prakse%20.pdf>, 27. април 2021. Дакле, постоји одређен број родитеља који не сматрају норму како искључујући разлог за делање, водећи се, истраживање показује, углавном негативним искуствима из комуникације са педијатром и знањем о нежељеним ефектима. Истраживање УНИЦЕФ-а такође показује да чак 49% родитеља брине због нежељених ефеката вакцине, а 44% родитеља је забринуто да вакцине могу да покрену и друге болести. Око 32% родитеља сматра да су увезене вакцине лошег квалитета, 33% да њихов квалитет није адекватно контролисан, 15% родитеља сматра да ММР вакцина узрокује обољење, а 16% родитеља сматра да су конзерванси у вакцинама токсични. Узимајући у обзир све околности, неминовно је да одређен број родитеља норму посматра као јак, али не и као искључујући разлог за делање, те се упушта у одмеравање свих разлога који говоре у прилог и против вакцинације.

обавезе. Претензија права на морални ауторитет, о којој Раз говори, није концептуалног него контингентног карактера – право често може да исказује претензије које једновремено јесу и моралне претензије, али то није нужно. Адресати норми могу да сматрају да је оправдано постојање правила, али не морају да поимају правне дужности као моралне дужности. Не важи у апсолутном смислу ни његова теза о изворима, што је опет последица чињенице да судија не поима правну норму увек као искључујући разлог него је она понекад врло јак и примаран разлог за делање који се допуњује и неправним, нпр. моралним, разлозима. На крају, не може да се порекне ни то да је „ауторитет права као нормативног поретка резултат сложеног и комбинованог међуутицаја типичних карактеристика права: нормативности, институционалности, принудности и праведности – и не би требало да се погрешно све то сведе на „искључујућу“ природу норми као разлога за делање“ (Jovanović, 2009: 143).

Литература и извори

- Alexander, L. (1990). Law and Exclusionary Reasons. *Philosophical Topics*. 18. 5–22.
- Alexy, R. (2008). On the Concept and the Nature of Law. *Ratio Juris* 3 (21): 281–299.
- Dajović, G. (2009). *Pretpostavke za jednu harovsko-razovsku teoriju o normativnosti prava* (neobjavljen rukopis). Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Darwall, S. (2/2010). Authority and Reasons: Exclusionary and Second-Personal. *Ethics*. 120: 257–278.
- Dworkin, R. 1977. *Taking Rights Seriously*. Cambridge, Massachusetts: *Harvard University Press*.
- Ehrenberg, K. 6/2011a. Joseph Raz's Theory of Authority. *Philosophy Compass* 12: 884–894.
- Ehrenberg, K. 6/2011b. Critical Reception of Raz's Theory of Authority. *Philosophy Compass* 11: 777–785.
- Gans, C. 1986. 4/1986. Mandatory Rules and Exclusionary Reasons. *Philosophia* 15: 373–394.
- Green, L. 15/2008. Positivism and Inseparability of Law and Morals. *New York University Law Review* 83: 1035–1058.
- Green, L. 1990. *The Authority of the State*. Oxford: Clarendon Press.

Hart, H. 2013. *Pojam prava*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik.

Hart, H. 1982. *Essays on Bentham*. Oxford: Clarendon Press.

Himma, K. E. 2012. Inclusive Legal Positivism. 1–28 u *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*, ed. Jules Coleman, Scott Shapiro, Kenneth Einar Himma. New York: Oxford University Press (online publication).

Hurd, H. 5/1990. Sovereignty in Silence. *The Yale Law Journal* 99: 947–1028.

Jovanović, M. 2019. *The Nature of International Law*. New York: Cambridge University Press.

Lukić, R. 2018. *Teorija države*. Beograd: IGAM.

Marmor, A. 2012. Exclusive Legal Positivism. 1–15 u *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*, ed. Jules Coleman, Scott Shapiro, Kenneth Einar Himma. New York: Oxford University Press (online publication).

Perry, S. (1987). Judicial Obligation, Precedent and the Common Law. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2 (VII). 215–257.

Perry, S. (1989). Second Order Reasons, Uncertainty, and Legal Theory. *Southern California Law Review*. 1 (LXII): 913–994.

Postema, G. (1987). The Normativity of Law. U Gavison, R. (Ed.) *Issues in Contemporary Legal Philosophy: The Influence of H. L. A. Hart*. Oxford: Clarendon Press. 81–104.

Raz, J. (1984). Hart on Moral Rights and Legal Duties. *Oxford Journal of Legal Studies*. 1 (IV). 123–131.

Raz, J. (1985). Authority, Law and Morality. *The Monist*. 1 (LXVIII). 295–324.

Raz, J. (2001). Reasoning with Rules. *Current Legal Problems*. 1 (LXIV). 373–394.

Raz, J. (1979). *Authority of Law*. New York: Oxford University Press.

Raz, J. (1986). *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon Press.

Raz, J. (1999). *Practical Reasoning and Norms*. New York: Oxford University Press.

Raz, J. (2009). *Between Authority and Interpretation: on the Theory of Law and Practical Reason*. New York: Oxford University Press.

Raz, J. 1989. Facing Up: A replay. *Southern California Law Review*. 3/4 (LXII). 1153–1235.

Shapiro, S. (2012). Authority. U Coleman, J. Shapiro, S. i Himma, K. (Eds.) *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*. New York: Oxford University Press (online publication).

Spaić, B. (2018). Justified Epistemic Authority (in Legal Interpretation). *Annals of the Faculty of Law in Belgrade – Belgrade Law Review*. 4 (LXVI). 143–155.

Vasić, R. Jovanović, M. Dajović, G. (2018). *Uvod u pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Brano Hadži Stević,
*Senior Teaching Assisant,
Faculty of Law, University of East Sarajevo*

NORM AS AN EXCLUSIONARY REASON FOR ACTION

Summary

Legal rules are respected and observed for various reasons but Raz believes that a legal norm is an exclusionary reason for action, i.e. the reason that cannot be weighed with other reasons which have to direct our conduct. Thus, there are first-order reasons which may be balanced in reaching some practical decision, but there are also second-order reasons which preclude such balancing. Raz's theory starts from the fact that norms are created by authorities whose statements represent (second-order) reasons for action, regardless of their merits and moral acceptability. However, although the norm is valid regardless of its merits, Raz does not deny the importance of legitimacy and morality because he believes that law claims to legitimate moral authority. The first part of this paper is dedicated to Raz's understanding of the reasons for action, while the second part focuses on rules as reasons for action. Their uniqueness is visible even intuitively but the author particularly considers Raz's views that a rule is a content-independent and exclusive reason for action. The third part of the paper is dedicated to Raz's understanding of authority and the final assessment of the following question: is the norm a strong or an exclusionary reason for action?

Keywords: *practical reasoning, reasons for action, balancing of reasons, exclusionary reasons, authority, legitimacy of authority.*